

FOTOSCHRIFT

NR 10

‘De buit des tijds’

Met fotografische precisie herinner ik me de zachtgroene zomerjurk met witte ballen die mijn moeder droeg. De voorbije tijd staat de meesten van ons met het klimmen van de jaren helderder voor de geest. Desondanks ben ik geen mens die *met* of *in* het verleden leeft. Maar een enkele opmerking, een gebeurtenis of een voorwerp en de film begint te lopen. Zo verging het me ook toen ik een bezoek bracht aan het kwekersdorp Aalsmeer. Daar zocht ik Jan Draaisma op die in een klein, ooit dubbelbewoond, huisje naast de kleine gereformeerde kerk in ons dorp geboren is. Jan heeft een geweldige loopbaan als molendeskundige achter de rug en is bovendien bewoner en molenaar van een monumentale molen die er nog steeds voor zorgt dat de mensen in het nijvere dorp van bloemenkwekers droge voeten houden.

Mijn reis naar Aalsmeer was een hele belevenis. Door verkeersproblemen in de omgeving van Purmerend koos ik er voor een route door de Flevopolder te nemen. Vanaf Almere stormden de automobielen vijf rijen dik op mijn land van herkomst af. Ik kwam terecht in een achtbaan dwars door mijn herinneringen. Maar van het oude was steeds maar een stukje of een flits zichtbaar tussen veel nieuws dat ik niet eerder gezien had. Ergens beneden mij bevond zich het Muiderslot waar ooit de dichter Pieter Cornelisz Hooft resideerde. ‘Onachterhaelbre Tijd, wiens heten honger graech versloekt, verslint, verteert alwatter sterck mach lijcken.’

Diemen en de Watergraafsmeer gleden voorbij. Tussen de nieuwe kantoorgebouwen in Amstelveen stonden de torenflats waar ik zestig jaar eerder over de steigers in was geklommen. Even verder nog een glimp van het oude dorp waar ik als knecht in een door drie zussen en een oude moeder gerunde kruidenierswinkel werkte. Langs de verkeersweg richting de luchthaven stonden daar ooit borden: ‘Kijk op de weg, niet in de lucht!’ Ten slotte naderde ik tussen de start- en landingsbanen het bloemenkwekersdorp waar ik een jaar op school heb gezeten. Voor mij was dat jaar een rampjaar. Het beroerdste jaar in mijn leven met als dieptepunt het tamelijk plotselinge overlijden van mijn vader die aan dezelfde school onderwijzer was.

Soms zijn de beelden van vroeger scherp en duidelijk, maar aan het bloemendorp heb ik niet veel heldere herinneringen overgehouden. Zo had ik bijvoorbeeld een oud treinstation in de loop van de jaren getransformeerd tot een postkantoor. Wel weet ik nog dat ergens in een somber zaaltje een schoolconcert werd gegeven door Marie-Cécile Moerdijk begeleid door haar broer Carlos

Moerdijk. Marie-Cécile zong volksliederen uit allerlei landen afgewisseld met gesproken anekdotes. Wij moesten er wel om lachen, maar dat was kennelijk niet de bedoeling. Carlos werd zo kwaad dat hij ons de zaal uit heeft geschopt. Verder weet ik nog dat bijna iedereen Filius heette en dat er in het winterseizoen een zware lucht van stookolie tussen de kassen hing.

Jan Draaisma ontving mij hartelijk op zijn molen. Hij heeft de hele indrukwekkende windmachine met de machtige koningsspil laten zien en de werking er van uitgelegd. De molen overbrugt vier meter niveauverschil en bleek de afgelopen periode met zijn vier eeuwen oude techniek even effectief te zijn als het moderne gemaal dat door werkzaamheden tijdelijk buiten gebruik was gesteld. Maar Jan zijn belangstelling reikt verder dan molens alleen. Zo bewaarde hij onder andere oud houten pijpwerk dat afkomstig was van het eerste orgel van de gereformeerde kerk van zijn geboortedorp. Het was gemaakt door Jan Doornbos uit Groningen die ook wel Jan Avontuur werd genoemd. Het orgel werd indertijd vervangen door een instrument van de orgelfabriek A. Standaart uit Rotterdam. Na de sluiting van het kerkje is dit tweede orgel overgenomen door een schrijver van streekromans die zichzelf vergeleek met Louis-Ferdinand Céline, maar met dit verschil dat hij, zo stelde hij met nadruk, anders dan de Franse schrijver, in het verzet had gezeten.

In het bloemendorp had ik de afgelopen vijftig jaar geen stap meer gezet. Mijn school bleek trouwens afgebroken te zijn. Dat deze afbraak mij voldoening gaf is te sterk uitgedrukt, maar ik kon er zeker niet om treuren. Toch was er nog jaren later een dun lijntje dat mij met Aalsmeer verbond. Daar was namelijk een administrateur bij de christelijke scholen actief die ook de zaken van mijn moeder na haar pensionering behartigde. Mijn broer koesterde een zekere argwaan tegen deze man, maar aangezien hij juist had geprobeerd om het voor mij bestemde deel van de erfenis in een obscure stichting onder te brengen, was ik blij met een kennelijk deskundige buitenstaander. Totdat bleek dat de administrateur niet alleen gouden voorwerpen liet verdwijnen, maar ook aanzienlijke sommen van mijn moeders bankrekening naar zijn eigen rekening probeerde over te hevelen.

Mijn leven is simpel en zonder grote gebeurtenissen verlopen. Daarom is het mij wonderlijk te moede vast te moeten stellen dat ik in mijn eenvoudige bestaan direkt of indirekt geconfronteerd ben geweest met onder andere oplichting, diefstal, mishandeling, kanker, krankzinnigheid, oorlog, revolutie, en zelfs doodslag. Als ik mijn eigen leven als doorsnee zie dan moet het bij anderen niet veel anders wezen. De ganse schepping in al haar delen is zuchtende. Maar het heeft geen zin lang bij het geleden leven stil te staan. De administrateur, mijn moeder,

de oude kruideniersvrouw, mijn broer en vele anderen zijn niet meer onder ons en wat overgebleven was van de erfenis is al lang verteerd. Bovendien is er de zonzijde van het bestaan. Ondanks tegenslagen zong Lou Bandy: 'He ja, dames en heren, zoek de zon op dat is wel fijn, want een beetje zonneschijn dat moet er zijn.'

Haarlem, 2024

Zaandam, 2024

Purmerend, 2024

Zwolle, 2024

Heerenveen, 2024

Zaandam, 2024

Heiloo, 2024

Heiloo, 2024

Onze Lieve Vrouw ter Nood

Het bewustzijn te staan aan de rand van een afgrond van niet weten en een daarmee samenhangend *slechthinniges Abhängigkeitsgefühl* is eigenlijk alles wat overbleef van het erfdeel der vaderen. Mijn eigen vader las dagelijks na de avondmaaltijd voor uit de bijbel en besloot met dankzegging. Dikwijls gebruikte hij daarvoor de woorden van een bekend formuliergebed.

*O Heer', wij danken U van harte,
Voor nooddruft en voor overvloed;
Waar menig mens eet brood der smarte,
Hebt Gij ons mild en wel gevoed;
Doch geef, dat onze ziele niet
Aan dit vergank'lijk leven kleev',
Maar alles doe, wat Gij gebiedt,
En eind'lijk eeuwig bij U leev'.*

Wat precies met nooddruft bedoeld werd, wist ik niet, maar een nog groter mysterie was wat 'dit vergankluklevenkleef' kon betekenen. Het is mij pas jaren na de dood van mijn vader duidelijk geworden. Dat bidden met die woorden was een echo uit het verleden. De geloofsopvoeding, dat wil zeggen het ontwikkelen van een geloofspraktijk, bestond toen al uit niet veel meer dan boosheid als één van ons geen zin had om naar de kerk te gaan. Maar misschien is er meer dan die afgrond. Misschien is er een hemelse vader die niet laat varen het werk van zijn handen en trouw houdt tot in eeuwigheid.

Tussen de middag gebruikte ik als lagere scholier de maaltijd samen met de werkster die 's morgens op de brommer vanuit een katholiek dorp in de omgeving naar onze moderne tuinstad kwam. Zij maakte royaal belegde dikke boterhammen klaar. Voor het eten sloeg zij een kruisje en zegde haar gebed. Zonder kruisje bad ik in eigen woorden waar ik niet goed mee overweg kon. Maar hij die alle harten doorgrondt wist wel dat ik eigenlijk bad en dankte voor Annie die mijn gedroomde moeder was.

Er waren discussies, er werd gesproken over kerk en maatschappij, er waren goede werken en getuigenissen, maar met de geloofspraktijk, zoals ik die bij Annie aantrof, was het in mijn kennissenkring maar dunnetjes gesteld. Er was veel en het was niet allemaal verkeerd, maar er was tegelijk heel weinig dat als godsdienst in de ware betekenis van het woord verstaan kon worden. Een zuster

van het heiligdom Onze Lieve Vrouw ter Nood te Heiloo bezocht eens een protestantse kerkdienst. Ze had die vooral als een geïmproviseerd rommeltje ervaren, vertelde ze mij onlangs. Ze doen maar wat. ‘Hoe je in zo’n omgeving tot devotie kunt komen is mij een raadsel.’

Van symboolblindheid is in Heiloo in elk geval geen sprake. Het heiligdom is de grootste Mariale bedevaartsplaats van Nederland. Ik heb er mijn ogen uitgekeken en me er over verbaasd dat het rijke roomse leven hier nog in zijn volle glorie aanwezig is. Alles even prachtig onderhouden en gekoesterd zonder ook maar het geringste teken van een verslappende aandacht die zou kunnen duiden op het begin van een neerwaartse gang. Volgens de zuster gaan de zaken alleen maar beter. Het fraai aangelegde park van zes hectare biedt ruimte aan de Bedevaartkapel, de Genadekapel, de buitenkerk, een kruiswegstatie bestaande uit dertien kapelletjes met tegeltableaus en een Calvarieberg, een beeld van Willibrordus, rustaltaren voor de monstrans tijdens processies, een vijver voor een beeld van de Onbevleete Ontvangenis en een put met genezend water.

Zelfs op een gewone doordeweekse dag waren er in het heiligdom nog tientallen bedevaartsgangers te vinden. Rustig en zwijgend deden ze waar ze voor gekomen waren. In de kapel de biddende tengere gestalten van nonnen in het zwart met blauwe sluier. Bij de put sprenkelde een vrouw het genezende water over haar handen, omdat ze last had van een huidziekte. Een moeder met drie mooie dochters in kleurige Afrikaanse gewaden vulde twee jerrycans. Ze groetten ons vriendelijk. Bij het verlaten van het atrium voor de kapel knielden ze nog eens en sloegen een kruisje. Alles was indrukwekkend, maar toch, zei ik later tegen de zuster, wanneer je er niet mee opgegroeid bent zal je er moeielijk aan wennen. ‘Als u het geloof maar weet te behouden,’ vond ze. Ik beloofde haar mijn best te zullen doen. Maar een echte wereldkerk die geest en hart vrijmaakt is voor mij niet meer weggelegd. Waarschijnlijk zal ik tevreden moeten zijn met die afgrond en met dat ‘afhankelijkheidsgevoel’. Voor de rest is er het onloochenbare feit overgeleverd te zijn aan de goddelijke genade. Maar dat geldt voor ons allemaal.

Horn, 2024

Lelystad, 2024

Lelystad, 2024

Lelystad, 2024

Lelystad, 2024

Beverwijk, 2024

‘Hollandsch binnenhuisje’

Er is geen bouwwerk in ons land dat het optimisme van de wederopbouw beter vertegenwoordigt dan de Velsertunnel met zijn markante parelmoeren ventilatietorens ontworpen door de architect Dirk Roosenburg. Enkele jaren na de opening van dit in de diepte gelegen maar tegelijk hemelbestormende bouwwerk chauffeerde mijn vader onze Hillmann Californian in noordelijke richting door de oostelijke tunnelbuis, aanvankelijk nog bij gefilterd daglicht, dat door de betonnen ruitvormige ribben in het dak viel, om vervolgens opgenomen te worden in een zachtgroen schijnsel dat ons omgaf als was het een etherische poort naar de nieuwe tijd.

Aan de andere kant van de tunnel was het moderne leven echter nog maar ten dele werkelijkheid geworden. Wij waren op weg geweest naar drie oude dames die woonden in de Zeestraat te Beverwijk. Het bezoek gold met name de weduwe van een oude vriend van mijn moeder. Tante Suus was nogal deftig en vermoedelijk de financier van het hele huishouden. In de gang hing een tegeltje met de tekst *East west thús bêst* dat herinnerde aan haar verre en inmiddels onbereikbare *heitelân*. Dan was er tante Janet die de koffie verzorgde en volkse grapjes maakte waar mijn vader om moest lachen, waarbij Suus in haar leunstoel misprijzend voor zich uit keek. Tante Dorien met haar vooruitstekende tanden liet dan een hoog en zenuwachtig gegiechel horen. Het was duidelijk dat zij zich tussen twee vuren bevond.

Op de bovenverdieping van de nette burgerwoning verbleef een echtpaar zonder kinderen. Na het overlijden van de dames zouden zij het hele huis betrekken. Het waren immers de jaren van het woningtekort. De man fokte in de achtertuin dwergkonijnen. Bijna zeker weet ik welk huis het geweest is. De gevel en de verdeling van de suite met de krappe voorkamer herinner ik me goed. In die kamer verscheen na verloop van tijd een televisietoestel. De drie dames zaten, in het donker met de gordijnen stijf dicht, gebiologeerd te staren naar flikkerende zwartwitte röntgenbeelden die op het fosforschermbuis van een kleine bolle beeldbuis dansten. Voor mijn vader was de lol er af. Hij wilde er niet meer naar toe.

Terwijl ik ruim een halve eeuw later ronddwaalde door Beverwijk met zijn rommelige maar niet onaangename straten en pleintjes en door de fraaie strakke wederopbouwijken van de aangrenzende gemeente Heemskerk waren mijn gedachten nog bij Koosje van Wilgen die in de krant had gestaan en in een praatprogramma was verschenen. De actrice, zangeres en gediplomeerd levenstrainer

had een boek geschreven over haar *rendez-vous* tijdens een jarenlange zoektocht naar een passende man. Volgens de flaptekst was haar verslag hilarisch. Dat woord werd in alle commentaren vaak herhaald, maar volgens mij viel er weinig te lachen. Haar biografie was eerder een droevige nooit eindigende geschiedenis van onnozelheid en gebrek aan zelfkritiek. Bijna vijftig jaar geleden had ik Koosje voor het laatst gezien. Ondanks het feit dat ze zich in de herfst van haar leven bevindt is zij nog steeds een opvallend fleurige verschijning. Het viel mij op dat zij in de tussentijd met een iets deftiger accent is gaan spreken.

In Heemskerk staat Assumburg nu dicht tegen de bebouwing aan. Toen ik er als kind enkele dagen met oudere jongens en meisjes van de Amsterdamse eilanden doorbracht lag het slot nog meer buitenaf. De natuur was niet echt iets voor de jonge mensen die de dag liever doorbrachten in een naburige snackbar. Op de eerste avond ontdekten zij de schuimblussers van het houten noodgebouw aan de tuinzijde. Jeugdherbergvader Martin de Groot was niet zo gecharmeerd van de witte wereld die van de slaapzalen bezit had genomen. Hij zou 's avonds na het corvee voor straf geen gitaar spelen. Mijn vader, die als hoofdonderwijzer de excursie had georganiseerd, zei dat De Groot een 'oud wijf' was, waarmee hij hem geen recht deed. Uit het krantenarchief blijkt immers dat de kasteelheer van Assumburg bereid was met zijn tijd mee te gaan. 'We probeerden in te haken op veranderingen in het gedrag van jongeren,' verklaarde hij later in een vraaggesprek. In elk geval wist hij het minder fraaie recente verleden te doen vergeten.

Vanaf het begin van de jaren dertig tot aan het eind van de oorlog was Geert Dils jeugdherbergvader. Hij danste en zong waarbij hij zichzelf begeleidde op een middeleeuws snaarinstrument, maar vooral was hij een overtuigd nationaal-socialist. De slotvoogd woonde met zijn echtgenote en twee dochters in de rechter toren van het kasteel. Tijdens de oorlog ontving kameraad Dils groepen van de Voortrekkers en de Jeugdstorm en organiseerde hij een nationaal-socialistische bonte avond. Dat leidde er toe dat hij en zijn vrouw na de bevrijding zijn opgepakt. Omdat er angst bestond dat hun dochters zouden worden afgevoerd naar Siberië ontfermde de kerk zich over hen. Dils overleed enkele maanden later in gevangenschap. Op zijn sterfbed uitte hij de wens dat de kinderen gedoopt zouden worden. Het orgaan van de jeugdherbergcentrale De Trekker meldde bij zijn overlijden dat Dils 'de laatste jaren een andere weg koos dan wij voor juist hielden' al was hij nog steeds een begrip in de trekkerswereld.

In het damesblad *De Hollandsche Lelie* schreef hoofdredactrice Johanna van Woude aan het eind van de negentiende eeuw dat in Beverwijk alleen de Zeestraat een fatsoenlijk aanzien heeft. Het plaatsje is een 'min en armelijk stadje'

vol sjacheraars, dronkenlappen en lawaaischoppers. De geliefde en succesvolle schrijfster van *Tom en ik* en *Hollandsch binnenhuisje*, waarin zij het gezin en de huwelijkse trouw als het hoogste bezong, leefde enkele jaren in pensions. In Beverwijk bleek ze haar intrek te hebben genomen bij een dronkzuchtige oude dame. Johanna probeerde aan de onaangename situatie te ontkomen door haar koffer aan een touw uit het raam van de bovenverdieping te laten zakken en het pand te verlaten zonder te betalen. Helaas waren de politie en de burgemeester snel ter plaatse doordat tijdens haar vluchtpoging een ruit was gebroken.

De Tom uit de roman van Johanna van Woude was in werkelijkheid Johannes van Wermeskerken die na een moeizaam begin van zijn loopbaan notaris in Krommenie was geworden. Pas in de loop van de ontwikkeling van de roman leert Johanna de waarde van het edele en eenvoudige karakter van haar vriend begrijpen. ‘Mijn frissche, kerngezonde Tom, gij schildert niet, noch danst, noch musiceert, maar uw hoofd is helder en uw ziel rein.’ Na tien jaar huwelijk is de schrijfster daar in het werkelijke leven anders over gaan denken. Het begon er mee dat zij de notaris er van beschuldigde haar te hebben willen wurgen. Hij ontkende en meende dat juist zij had geprobeerd hem met een ijzeren staaf de hersens in te slaan.

De meningsverschillen leidden tot een scheiding van tafel en bed. Niet veel later is Johanna opgepakt wegens poging tot moord door vergiftiging met het middel antipyrine dat zij door de jenever had gemengd. Nadat zij enkele weken in de gevangenis van Haarlem had doorgebracht moest Johanna vrijgelaten worden wegens gebrek aan bewijs. Wel is een definitieve scheiding uitgesproken, waarbij de kinderen aan de vader zijn toegewezen. Ondanks die zware tegenslag bleef Johanna van Woude moed houden, maar toch werd zij een jaar later opgenomen in het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen in Utrecht. Het vermoeden bestaat dat zij leed aan *dementia paralytica* als gevolg van syfilis. Johanna overleed eind 1904 op de leeftijd van eenenvijftig jaar. Haar beroemde zoon de schrijver Henri van Wermeskerken liet dertig jaar later een enorm monument op haar graf plaatsen. Hij eerde haar als ‘dichteres van het heilig huwelijk en van de muziek des levens’.

De autoritjes in het begin van de jaren zestig tussen de hoge zandvlaktes van de opgespoten IJpolders en over de betonweg richting Noordzeekanaal en Beverwijk herinner ik me scherp en duidelijk. Maar vooral herinner ik me dat zich opgeheven voelen in het zachtgroene licht van de tunnel. Precies hetzelfde licht had ik al eens eerder gezien. In de schoenenwinkel bevond zich een blank gelakt houten kastje waarvan de bovenkant bestond uit een matglazen plaat. Om de pasvorm te kunnen beoordelen werd de klant verzocht zijn voet met de nieuwe

schoen in een opening aan de voorkant van het apparaat te steken, waarna de stroom werd ingeschakeld en een brommend geluid hoorbaar was. De glazen plaat begon zachtgroen op te lichten en vage contouren werden zichtbaar. De schoenverkoper kon aan de hand daarvan bepalen of voet en leest bij elkaar hoorden. Dat zachtgroene licht in die tunnel was om mij heen geweest, maar hetzelfde licht in de schoenenzaak werkte van binnen naar buiten. Het openbaarde de in de dagelijkse werkelijkheid onzichtbare binnenkant van het menselijk lichaam.

Leeuwarden, 2024

Papenburg, 2024

Papenburg, 2024

Weener, 2024

Leer, 2024

Schoorl, 2024

Het veilige strand

Ruim honderd jaar geleden berichtte *De Fabrieksbode* over een personeelsuitje naar het Klimduin in Schoorl, waar veel mensen ‘in dollen pret’ de hele dag doorbrachten en waar typische toneeltjes van ‘uitzijnde’ mensen waren te aanschouwen. Al in de negentiende eeuw hadden veel bewoners van het kustplaatsje hun kippenhokken verbouwd tot onderkomens voor gasten. Duinen en strand waren immers al sinds het begin van de voorvorige eeuw een geliefde vakantiebestemming. Het beeld van het dorp en het hoge steile duin verschilt ook nu nog in vrijwel niets van toen.

Wij brachten in 1955 de zomervakantie in het kustplaatsje door. Behalve mijn ouders, broer en zuster logeerden tante Leentje en tante Pietje in het onderkomen dat mijn vader bij particulieren had gehuurd. Het was een eenvoudig lichtgrijs geverfd houten huisje dat er uitzag als een keet. Aan de ene korte zijde bevond zich een klein raam met een tafeltje er voor en aan de andere korte zijde de deur. Aan de twee lange zijden stonden stapelbedden. Er bestaat een foto waarop ik als nog geen driejarige in het duinzand sta. Vooral herinner ik mij de vreugde over de aanwezigheid van twee tantes.

De koude oorlog en de angst voor de toekomst hield de mensen meer bezig dan de echte oorlog die achter hen lag. Er was nauwelijks besef van de gevaren die strand en duinen voor de argeloze natuurliefhebber verborgen hielden. In de tijd van ons verblijf in Schoorl werd in het duingebied een partij vlammenwerpers aangetroffen en een paar jaar later vonden jongens op het strand zesenvertig mijnen. Ze speelden er mee en draaiden de voelsprietten er af. Een oplettende strandtenthouder liep naar hen toe, en zei volgens de krant: ‘Hou op!’ De mijnopruimingsdienst zorgde voor een gecontroleerde ontploffing en kon het gebied na onderzoek veilig verklaren en vrijgeven.

Eigenlijk waren wij met tante Leentje en tante Pietje in Schoorl omdat de overheid van mijn moeders land van herkomst geen toestemming gaf de familie te bezoeken. De grote schoolvakantie moest anders besteed worden. In die jaren stegen de politieke spanningen achter het ijzeren gordijn die uiteindelijk leidden tot een opstand. In ons land stond een woedende menigte voor het kantoor van de communistische partij. Mijn vader en het hoofd van zijn school vertrokken voor het Rode Kruis naar de Oostenrijks-Hongaarse grens om vluchtelingen op te vangen. Later vertelde hij met enige regelmaat steeds weer hetzelfde over die reis. ‘Weet je wel dat in Wenen de jongedames over de tafeltjes rolschaatsen.’ De hulptroepen uit Holland waren kennelijk in een nachtgelegenheid

geweest. Ach man, schei toch uit, zei mijn moeder.

Na de Eerste Wereldoorlog was zij met haar zuster en haar broer Sander vanuit Boedapest naar ons land gekomen. Ze hebben hier hun leven opgebouwd, al heeft Leentje altijd een zeker heimwee gevoeld, maar zij keerde niet voorgoed terug naar haar geboortegrond. Voor mij ligt een legitimatiebewijs van mijn moeder uit de tijd tussen de wereldoorlogen. Op de portretfoto is een mooie vrouw te zien die vragend de wereld in kijkt. ‘De Staatspolitie te Budapest verklaart dat deze legitimatie als Paspoort geldt.’

In de jaren dertig zijn de zussen genaturaliseerd. Mijn moeder werd onderwijzeres en Leentje kleuteronderwijzeres. Heimwee voelde mijn moeder niet. Na het behalen van haar onderwijsakte lachte het leven haar toe. De verhouding tussen de zussen was en bleef moeizaam. Mijn moeder had weinig waardering voor Leentjes jaarlijkse tentoonstelling van kleuterwerkstukken. De vraag kwam bij haar op waarom zij ‘die prullen’ moest bekijken. Mijn tante op haar beurt had een afschuw van het hulpwerk dat mijn moeder voor haar vroegere landgenoten verrichtte. Als de Hongaren honger zouden lijden konden ze nooit veel te dik zijn.

Mijn oom Sander zag meer iets in de handel en het vrije leven. Na twee huwelijken was er een dochter die werd verwaarloosd en die haar stiefmoeder als personeel voor haar eigen kinderen beschouwde. Uiteindelijk volgde een tocht door kindertehuizen. Viola was op zaterdag en zondag wel bij ons. Ik keek altijd met bijzondere interesse uit naar de komst van mijn knappe nicht. Er hing iets mysterieus en onverklaarbaars rond haar vaak zwijgende aanwezigheid. Later is oom Sander voor een derde keer getrouwd. Merkwaardig was dat zijn ongetrouwde zuster Leentje indertijd de schuld kreeg van het mislukken van zijn huwelijksleven, terwijl ze er niets mee te maken had. In de tijd voor zijn tweede scheiding bewoonde mijn oom een reusachtig maar kaal en karig gemeubileerd huis. In de achtertuin hield hij grote witte konijnen. Nog zie ik de droeve gestalte van de mooie jonge Viola met een halfbroertje op schoot in de erker van de verdieping.

In hetzelfde jaar dat wij met de tantes in het zomerhuisje doorbrachten schreef Marianne van Noortwijk-Colijn de novelle *Te vuur en te zwaard*. Het hoogtepunt of dieptepunt van het boekje speelt zich af in een hotelletje in Schoorl waar hoofdpersoon Liesbeth verbleef met de getrouwde Bram. Ze waren gelukkig, maar de onmogelijkheid van een toekomstige echtverbinding hing als een zware schaduw over hun samenzijn. ‘De grond van ons geluk is altijd pijn.’ Het kon nooit een voluit stralend geluk worden. Zelf was de schrijfster ruim veertig jaar oud op het veilige strand van het huwelijk aangespoeld. Ze voerde een praktijk

als spraak- en stemkundige aan de Koninginneweg in Amsterdam. Voor Liesbeth daarentegen lagen aan het eind van het boek grauwe dagen en lege nachten in het verschiet, maar misschien klonk er boven toch een lied. Een loflied zelfs.

Een halfbroer van Viola stuurde mij kort geleden een brief. Hij had iets van mijn hand gelezen. Zijn moeder kon, anders dan ik had beweerd, nooit een slavendrijfster zijn geweest, omdat ze haar sporen had verdiend in het verzet. Mijn neef voegde een kopie van een onderscheiding bij. Het was de vader geweest die niet deugde. Merkwaaardig dat ik in deze zaak als partij werd gezien, dacht ik nog, omdat ik in die tijd vijf jaar was. Aan mijn ogen mankeerde bovendien niets. De jongen had ik al meer dan zestig jaar niet gezien of gesproken. Hij zat als een vage schim ergens in mijn geheugen. Die brief was eigenlijk een spookbrief. Wel herinner ik mij tamelijk nauwkeurig dat zijn moeder met hem en haar andere kinderen in het geheim uit het huis van mijn oom is gevlucht, en dat mijn moeder zo nu en dan een doos met levensmiddelen op hun nieuwe adres bezorgde.

Maar ook Viola zag ik pas na meer dan een halve eeuw terug. Naar die ontmoeting had ik uitgekeken. Het overlijden van oom Sander vormde een goede aanleiding contact met mijn raadselachtige nicht op te nemen. Bij het daarop volgende weerzien was de betovering van toen echter gauw verbroken. Het gesprek ging over vakantie-reizen, restaurants en kinderen en kleinkinderen, maar vooral over de verantwoordelijkheid voor de inrichting en het onderhoud van haar huis. Die bleek een last te zijn. Het ene probleem was nog maar net opgelost of het volgende diende zich aan. Wat haar vooral dwars zat was dat haar gepensioneerde man op zolder met zijn modelspoorbaan rommel maakte. Ze was zo woedend geweest dat ze de rails en de treintjes bij elkaar had geveegd en in een doos had gesmeten.

Heiloo, 2024

Zwolle, 2024

Emmeloord, 2023

Lelystad, 2024

Sassenheim, 2024

Sassenheim, 2024

Knellende banden

Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw breidde de bollenteelt zich uit over de geestgronden tussen Haarlem en Leiden. Het dorp Sassenheim heeft de handel in de siergewassen welvaart gebracht, maar toch niet in dezelfde mate roem en glorie. Door het dorp loopt een winkelstraat die overal had kunnen wezen. Nergens plekken die imposant zijn of ook maar de moeite waard. Tijdens de wederopbouw verrezen in het oosten en westen enkele flats die de betrekkelijke vormeloosheid afsluiten. Buiten die grenzen liggen de grijze velden met gekopte tulpen. In zijn saaiheid toont het dorp praktische zin maar weinig geest in de gebruikelijke betekenis van het woord.

Nog goed herinner ik me dat we bij het inmiddels afgebroken nieuwe benzinestation van Purfina, gedurfd ontworpen door de architect Sybold van Ravesteyn, de afslag namen naar het bollendorp om daar mijn tante Leentje te bezoeken. De sierkersenbomen veranderden de laan waar zij woonde één week per jaar in een plek van overweldigende en bovenaardse roze feestvreugde. De andere eenenvijftig weken overheerste eentonigheid.

Een paar kilometer ten oosten van Sassenheim ligt het dorpje Oude Wetering. Daar voltrok zich in 1913 een drama dat de kranten maandenlang bezighield. Pietertje Enthoven vermoordde haar man Ernst Pieneman door toediening van arsenicum, ook wel rattenkruid genoemd, in respectievelijk de spinazie, de chocolademelk en ten slotte de fatale laatste dosis in ei met cognac. Deze handelwijze moest de weg vrijmaken voor een huwelijk met de weduwnaar Franciscus Breed zonder afstand te hoeven doen van de kinderen. Samen vergiftigden zij omwille van het geld de vader van Breed door middel van arsenicum in een geklutst ei en een kop koffie.

De vrouw van Breed was in het kraambed gestorven. Dochter Cornelia trouwde in 1935 de bollenkweker Cornelis Schenk met toestemming van haar afwezige vader die kort tevoren uit de gevangenis was ontslagen. Een jaar later bracht zij te Sassenheim een levenloos kind ter wereld. Twee jaar later overleed haar echtgenoot. Het bewaard gebleven bidprentje vermeldt dat Schenk in gedrag en woorden een voorbeeld was voor allen. 'Moeder der Smarten, bid voor ons!'

In de laan met de sierkersenbomen woonde mijn tante Leentje bij de hospita mevrouw Hoogstraten. Zij was de weduwe van een landbouwkundig ingenieur uit Oude Wetering die zich in Indië bezig had gehouden met een methode voor verhoging van de houtopbrengst in de bosbouw. In de oorlog meldde hij zich als vrijwilliger bij het leger en raakte krijgsgevangen. Het vijandelijke troepen-

transportschip waarop hij zich een jaar voor de Japanse capitulatie bevond werd tijdens zijn vaart over de Indische Oceaan ter hoogte van Benkoelen gebombardeerd. Het verhaal ging dat Hoogstraten is opgegeten door de vissen.

Het bescheiden rijtjeshuis uit de jaren dertig herbergde herinneringen aan het koloniale verleden. In de kleine vestibule stond naast de tochtdeur een boeket droogbloemen in een gemberpot. Er hing overigens een vreemde geur die niet veroorzaakt werd door de bloemen maar door een breuk in de gresbuis tussen de gevel en het voortuintje. Het luchtje werd aanvaard als een onoplosbaar probleem. Op de overloop boven stond een manshoge vierkante triplex reiskist waarin japonnen vervoerd konden worden. Er op lag een ronde leren koffer die bestemd was voor de hoeden van mevrouw Hoogstraten. Op de zolder waar ik sliep was aan het hoofdeinde van het bed een batik doek gedrapeerd. Na haar bridge-avonden hoorde ik de weduwe in aangeschoten toestand thuiskomen.

De voorkant van de bovenverdieping bewoonde mijn tante. In haar kamer stonden een fauteuil, een vierkante salontafel en een bed met een donkerbruine pluchen spreij waar een boekenplank boven hing. Bij het rechter raam was een driehoekig bureautje getimmerd waar voor een ronde kruk stond. Er was een kolenkachel met een eikenhouten plank als schoorsteenmantel. Het fraaiste onderdeel van het interieur werd gevormd door een vierkant lantaarntje met glas in lood. Een pijpenlaatje naast haar kamer diende als keuken. Tante Leentje kookte op butagas.

Merkwaardig is dat tijdens de strafzaak van 1913 blijkt dat de toedracht van de aanslag sterke gelijkenis vertoonde met een dubbele moord die twee jaar eerder in een gehucht in het noordoosten van de Haarlemmermeerpolder had plaatsgevonden. 'Allen zijn we nog onder den indruk van het gebeurde in Nieuwe Meer.' Op zijn beurt leek dat misdrijf op een zaak van dertien jaar daarvoor in Sassenheim. Het bollendorp en zijn directe omgeving waren opvallend vaak het toneel van vergiftigingszaken, maar moord door vergif was honderd jaar geleden veel meer algemeen voorkomend dan nu het geval is. Toch maakte de krant kort geleden melding van een dergelijke aanslag die recent heeft plaatsgevonden. Een vrouw vergiftigde haar schoonouders en haar schoonzus door middel van paddenstoelen die zij in een stoofpotje had verwerkt. Achteraf verklaarde ze 'kapot van verdriet' te zijn.

De concentratie van vergiftigingsgevallen in en rond Sassenheim lijkt hoger te zijn dan die elders in het land. In 1898 was het Marcus van Kampen uit dit dorp die zijn vrouw en de echtgenoot van zijn minnares vergiftigde. In 1910 raakte een gezin vergiftigd door luciferkoppen in de regenton. Een jaar later probeerde een nog jonge jongen zijn stiefmoeder met arsenicum te vergiftigen. In 1920

vergiftigde ‘een eenvoudig dorpsvrouwtje’ uit het naburige Lisse in vereniging met een kostganger haar echtgenoot. Drie jaar later werd een moeder uit Sassenheim er van beschuldigd haar tweejarige dochter te hebben vergiftigd. Dan is er het merkwaardige geval van een vrouw die door een vergissing tijdens het koken haar hele uit twaalf personen bestaande gezin met rattenkruit het ziekenhuis in hielp. Ten slotte overleed begin jaren vijftig een tweejarig jongetje aan een overdosis codeïne door een fout van de plaatselijke apotheek.

Kennelijk is de bevolking van de geestgronden op het punt van vergiftigingen erfelijk belast. In 1951 bracht de rooms-katholieke jeugd-toneelvereniging Elckerlyck van Sassenheim de eenakter *Vergif* voor het voetlicht. De bedoeling was dat de kinderen door dit stukje leerden ‘hoe lelijk snoepen is’. Om de snoep-lustige werkster Sien het snoepen af te leren deed ‘mevrouw’ net of ze, de werkster dus, per ongeluk gif had ingenomen. Door de schrik genas ze van haar kwaal. De plot doet denken aan een kort daarvoor verschenen verhaal van een bekende kinderboekenschrijver die zijn hoofdpersoon in een dennenappel liet bijten. Of het verhaal van de opzwellende gedroogde appeltjes in een kinder-maag.

De omgang tussen tante Leentje en mevrouw Hoogstraten was min of meer gewoon. Afspraak was dat zowel mijn tante als de weduwe bij thuiskomst ‘joe-hoe’ in de richting van de halfdonkere gang en het trapgat riep. Echt hartelijk was hun verhouding niet, maar op verjaardagen kon mijn tante de hospita een uitnodiging niet weigeren. Ze nam plaats in de enige fauteuil. Opeengepakt in de kleine kamer keken mijn ouders en mijn tante haar de deur uit, maar daar trok ze zich niets van aan. Die kamer bevond zich tenslotte in haar huis.

Tante Leentje was hoofd van een voor die tijd hypermoderne kleuterschool. De kinderen zaten niet meer in rijen, maar schaarden zich in groepen rond tafels. Een bak met zand op poten, een bak met water ook op poten en een grappig miniatuurkeukentje waren de in het oog lopende speelmiddelen. De atmosfeer was veel vriendelijker dan die op mijn eigen school. Als oudere mensen op het dorp jarig waren zongen de kleuters hen toe. Haar werk deed mijn tante vol liefde en overgave, maar het op kamers wonen beviel met het klimmen van de jaren steeds minder goed.

Toch zag tante Leentje geen kans om zich los te rukken uit de situatie. Een onbegrijpelijke en onpeilbare hondentrouw lag diep in haar karakter verankerd. Een aantal keren heeft zij een baan gekregen in andere plaatsen, maar dat leidde tot ongenoegen bij mevrouw Hoogstraten die ondanks de tamelijk koele verhouding niet zonder mijn tante scheen te kunnen leven. Tante Leentje op haar beurt kon het beroep dat op haar gedaan werd niet negeren. Op vrije dagen keerde zij

naar de kamer in Sassenheim terug. Toen zij met pensioen ging en haar plan zelfstandig te gaan wonen eindelijk vorm begon te krijgen raakte de hospita hulpbehoevend. Tante Leentje heeft mevrouw Hoogstraten tot haar dood verzorgd. Daarna is zij in een appartement getrokken, maar door een ernstige ziekte kwam al snel een einde aan haar eigen leven.

Als wij bij het futuristische benzinstation de snelweg verlieten, via de brede toegangsweg het dorp naderden en de laan met de sierkersenbomen indraaiden, was ik blij spoedig bij mijn geliefde tante te zijn. Maar er was nog een weerzien waar ik mij al lang voor vertrek bijzonder op had verheugd. In de voortuin stond een reusachtige houten rood en wit geverfde paddenstoel waar een grote bekoring van uitging. Deze door mensenhanden gemaakte reuzenvliegenzwam stond weliswaar in de kleine voortuin van mevrouw Hoogstraten, maar was eigendom van mijn tante Leentje. Wat haar ooit had bewogen dit toch onhandige voorwerp uit de tuin van haar Dordtse pleegmoeder mee te verhuizen naar haar nieuwe woonplaats vermeldt de geschiedenis niet. Maar in de saaie omgeving van het bollendorp, waar de utilistische mentaliteit van zijn bewoners alles bepalend is, kwam het rood met de witte stippen bijzonder tot zijn recht.

Sassenheim, 2024

Papenburg, 2024

Alkmaar, 2024

Leeuwarden, 2024

Hoorn, 2024

Wijk aan Zee, 2024

De zee heeft een hart

Nu daalt het roet uit de hemel neer, in andere jaren sloeg de hagel tegen het strand en zelfs was er een jaar waarin duizenden levende coloradokevers aanspoelden. Het zijn oudtestamentische plagen die Wijk aan Zee teisterden. Maar meestal was en is het brede strand met het hoge duin een aantrekkelijke plek voor de rustzoekende badgast. Naast de zich uitbreidende staalfabriek bleven het dorp en zijn accommodaties bescheiden van omvang.

Zelf zag ik de zwart en geel gestreepte kevers met rode kop omstreeks dezelfde tijd dat in ons land alarm werd geslagen tijdens familiebezoek in grote aantallen op een Hongaars aardappelveld. De bewegingloze maaidorsers die overal in de korenvelden stonden te verroesten versterkten het beeld dat de collectieve landbouw van de heilstaat niet had gebracht wat de mensen er van verwachtten. Het leek er op dat magere jaren zouden aanbreken.

Ten westen van Amsterdam werkte Cornelis van Eesteren gestoken in een witte doktersjas aan zijn nieuwe wereld. In één van de eerste open volgens de strokenbouw geordende portiekflats woonde het schoolhoofd Kees Spits. Mijn ouders waren verbonden aan zijn hervormde kerkelijke school die in het hart van de zich ontwikkelende droomstad verrees. Ondanks de moderne vergezichten verhuisde Spits in het begin van de jaren zestig naar Wijk aan Zee. Een van de onderwijzers volgde zijn voorbeeld.

Kees Spits bewoonde aan de rand van de badplaats een rijtjeshuis. De onderwijzer bezat een villa die tegen de duinen leunde. Hij klaagde er over dat hij vanwege de zoute lucht elk jaar zijn huis moest schilderen. Dan was er nog ergens een huis met twee oudere dames. Alles is ver weggezakt in de mist van de geschiedenis. Wel herinner ik me haarscherp dat ik bij het middageten in Wijk aan Zee voor het eerst in mijn leven een elektrisch broodrooster in werking heb gezien. Het chromen toestel glinstert mij na al die jaren nog tegemoet.

Mijn vader had weinig ambitie maar wel veel gevoel voor collegialiteit. Daar hingen bezoeken aan Spits in Wijk aan Zee mee samen. Schoorvoetend volgde mijn moeder. Zij nam de gelegenheid waar om een grote gele jerrycan met zee-water te vullen. Dat zoute water zou een genezende uitwerking hebben op de erfelijke huidziekte waar mijn broer onder leed. Moeder en kind hadden een onderlinge verhouding die ik alleen maar als buitenstaander en vol verbazing kon gadeslaan. Mij een vreemde temidden van vreemden wetende.

Mijn broer zat nog maar net op de lagere school of hij voelde al de roeping voor het predikantschap. In de jaren zestig was de aanstaande theologiestudent te

vinden onder het gehoor van Lou de Palingboer die op markten en pleinen zijn boodschap verkondigde. Of hij was gedurende een periode gebiologeerd door de moriasekte, waarvan de leden door de provobeweging als ‘jezuskickers’ werden aangeduid. De aanhangers van beide bewegingen werkten samen aan de verbetering van de wereld. De provojongens kwamen graag op het hoofdkwartier van Moria vanwege de aangeboden consumpties.

Mijn moeder koesterde een sterke antipathie jegens Kees Spits en eigenlijk zijn hele school. Ze had het in die tijd onder andere over de praatjes in de onderwijzerskamer die haar niet bevielen. Veel later hoorde ik dat Spits graag opschepte over het feit dat hij zijn vrouw bedroog. De droevige familiegeschiedenis van het schoolhoofd die valt af te leiden uit overlijdensadvertenties in oude kranten doet vermoeden dat mijn moeder een profetische blik in de toekomst had.

Begin jaren zeventig scheidde Kees Spits van Maria Greger die ik nog in het huis te Wijk aan Zee gezien moet hebben. Hij hertrouwde met Dineke Voeten die voor de kinderen zorgde als waren ze van haarzelf. Bij haar heengaan na een geduldig gedragen lijden begin jaren tachtig bevond Spits zich in een vakantieoord aan de Golf van Cadiz. In de advertentie wordt hij ten overvloede aangeduid als ‘haar man’. Bij het overlijden twee jaar later van Maria herinnerden de kinderen zich ook haar als een lieve moeder.

Na het overlijden van het oud-hoofd zelf weer twintig jaar later meldde zich in de advertentie niemand van de familie. Op zijn grafsteen staat slechts de overbodige mededeling dat hij overleden is. Er was een einde gekomen aan het leven van een man die opschepte over bedrog, wiens leerlingen zijn achternaam spelden met dubbel s aan het eind vanwege zijn aanmelding bij de *Arbeitseinsatz*, en die een hekel had aan langharig tuig. Op het naambord van de school was ooit de letter b toegevoegd. Het schoolhoofd Spitss van de bulo strafte buitensporig zwaar. In de spaarzaam overgeleverde bronnen is overal in de omgeving van het hoofd de haat voelbaar.

Mijn broer moet ik nageven dat hij het als aanstaande theologiestudent en later tijdens zijn studie niet zocht in de comfortabele burgerlijke middenweg, maar zich eerder aangetrokken voelde tot religieuze uitingen van en voor het volk. Daarbij had hij oog voor de kunstzinnige kant van de godsdienst. Zo bezat hij bijvoorbeeld een grammofoonplaat van de zingende dominee Bodaan met daarop liederen als *De zee heeft een hart* en *Veilige haven*.

De koopvaardijpredikant namens de hervormde kerk Laurens Bodaan genoot enkele jaren een grote populariteit. Nog steeds wordt de luisteraar geboeid door de stugge maar meeslepende voordracht. Zijn talent werd ontdekt door zijn latere vriend de componist Ad van der Gein. Veel van de teksten zijn geschreven

door Henri Sternsdorff. Maar de zware stem van de zingende dominee deed het belangrijkste werk.

Ingeleid en ondersteund door achtergrondzangeressen vergeleek Bodaan het menselijk hart met de zee en het menselijk lot met het zwalkende schip op de woelige golven, maar 'ik weet ook dat mijn schip toch door Hem wordt bestuurd'. In de hemel woont de grote kapitein die ons veilig thuis brengt. Bij mijn broer raakte Bodaan een gevoelige snaar.

*Haven, haven, veilige haven,
mijn paradijs
aan het eind van de reis.
M'n hart koerst gerust
naar dat veilige oord,
want vrij is de kust
en de loods is aan boord.*

Velsen-Noord, 2024

Makkum, 2024

Breezanddijk, 2023

Makkum, 2024

Etersheim, 2024

Het volle leven

Tijdens een dienst in onze kerk afgelopen zomer stond een charmante gastpredikante uit een naburig dorp op de kansel. Ze sprak naar aanleiding van de evangelietekst waarin de verheerlijking beschreven wordt over de betekenis die in de schrift aan een berg of de bergen kan worden verleend. Het besef dat een hoge plaats ons dichterbij de godheid brengt lijkt in de mensen te zitten. Bij uitstek is een berg de plek voor gebed. Ook andere plaatsen krijgen soms een bijzondere rol toebedeeld. De zee vertegenwoordigt wel de macht van de dood.

Ooit stond de deur van de ouderlijke slaapkamer op een ruime kier. Zo zag ik als kind toevallig mijn vader in zijn donkerrode pyjama met de handen gevouwen op de grond geknield voor het echtelijke bed. Het hele tafereeltje trof mij nogal, want ik wist niet dat hij de gewoonte had zo te bidden. Het was de naklank van een verleden dat ik niet kende en dat niet aan mij werd doorgegeven. Van de vroomheid was bij ons niet veel overgebleven. Het getuigenis kwam er voor in de plaats.

De feministische schrijfster Johanna Kuiper liet zich aan oude tradities weinig gelegen liggen, en ook bij haar stond vooral de verkondiging voorop. De standpunten zijn in haar boeken dan ook steeds stevig verwoord. In de roman *Het volle leven* lagen voor de hoofdpersoon een mooie man en een rijk bestaan voor het grijpen, maar zij zag bijtijds haar vergissing in. ‘Ze dacht, hoe het zijn zou je leven, je mooie, je rijke leven te moeten doorbrengen met een onbeduidenden man en daarvoor alles wat je hoopte en verwachtte, al je heerlijke idealen, te moeten opgeven.’

Johanna koos er voor te leven als ongehuwde moeder. Zij kreeg twee zoons van twee verschillende mannen en had ondertussen een min of meer amoureuze verhouding met een bekende socialistische voorman. Toch bereikte zij het veilige strand van het huwelijk in de pastorie van het Noord-Hollandse Etersheim aan de kust onder Hoorn. Eens was het onooglijke dorpje veel groter geweest, maar het grootste deel lag verzwolgen door de golven op de bodem van de Zuiderzee. Johanna Kuiper trouwde met de predikant Klaas Abe Schipper. De jongens kregen zijn achternaam. De domineesvrouw stortte zich volop in het gemeentelven, maar de oorlog veranderde alles. Het echtpaar hield zich intensief bezig met de hulp aan joden. In het derde oorlogsjaar werd Klaas Abe gearresteerd en zwaar mishandeld. Vermoedelijk daardoor overleed hij vier jaar na de oorlog in de Amsterdamse Valeriuskliniek aan een beroerte.

Na Schipper heeft het dorp Etersheim nog één predikant gehad, maar het kerkje

en de pastorie staan er vrijwel net zo bij als toen al mist de spits van de toren. Halverwege de jaren zeventig kwam het vacante gebouw in het nieuws toen zich er de Satanskerk vestigde. De werkneemsters werden ‘theologiestudentes’ genoemd en de bezoekers ‘gelovigen’. Later verhuisde dit sextheater naar de rosse buurt in de hoofdstad, waar de directeur tevens de Casa Rosso onder zijn hoede nam. Kort daarvoor had daar een enorme brand gewoed die door een ontevreden personeelslid was aangestoken.

Tot begin jaren tachtig stonden voor de ramp de Casa Rosso en de ernaast gelegen gokgelegenheid Club Kabala nog onder beheer van Zwarte Joop die gold als de ongekroonde koning van de Wallen. In die goktent kwam ik weleens. Het was een ongelooflijk luxe omgeving met allerlei voorzieningen. Een in die tijd bekende musicus speelde op de achtergrond *ballads* soms in het gezelschap van een mooie blonde trompettiste. Behalve het gewone gokpubliek zaten er ook altijd oude dametjes uit de buurt achter peperdure cocktails. De drank werd gratis verstrekt door de sociaal voelende zakelijke leiding.

Ondanks de fijne herinneringen aan het idyllische samenzijn op de Oude Zijds Achterburgwal, dat zo ruw werd verstoord, komt bij mij onwillekeurig de gedachte op aan bidden en aan het gebed. Over de ‘gebaren des lichaams’ tijdens het bidden schrijft de vroege predikant van ons buurdorp Wilhelmus à Brakel: ‘De heiligen hebben in verscheidene houdingen des lichaams gebeden, nedervallende op het aangezicht, zittende, staande; maar doorgaans hebben zij het gedaan knielende, zijnde een van de grootste verootmoedigingen.’ Maar in het bekende gebed van de vrome priester Guido Gezelle overheerst de wanhoop.

*Gij badt op eenen berg alleen,
en... Jesu, ik en vind er geen
waar 'k hoog genoeg kan klimmen
om U alleen te vinden.*

Purmerend, 2024

Emmeloord, 2024

Leeuwarden, 2024

Wormerveer, 2023

Zwolle, 2024

Drachten, 2024

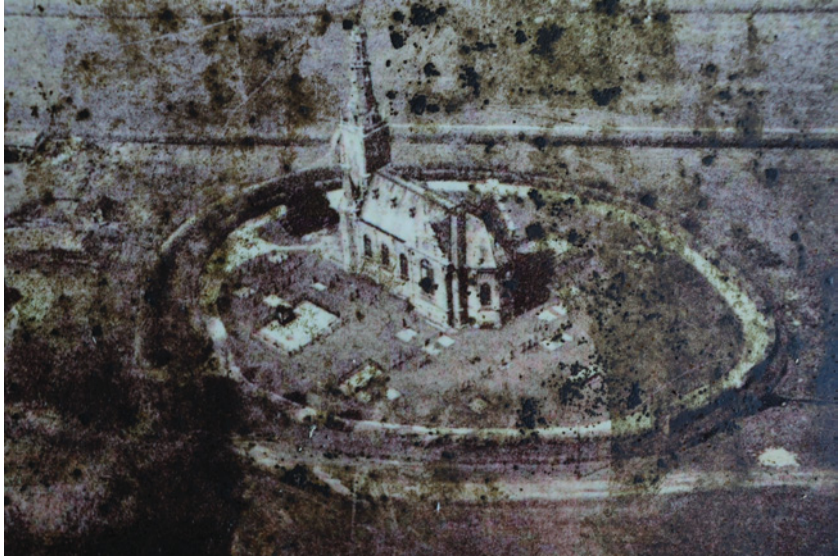

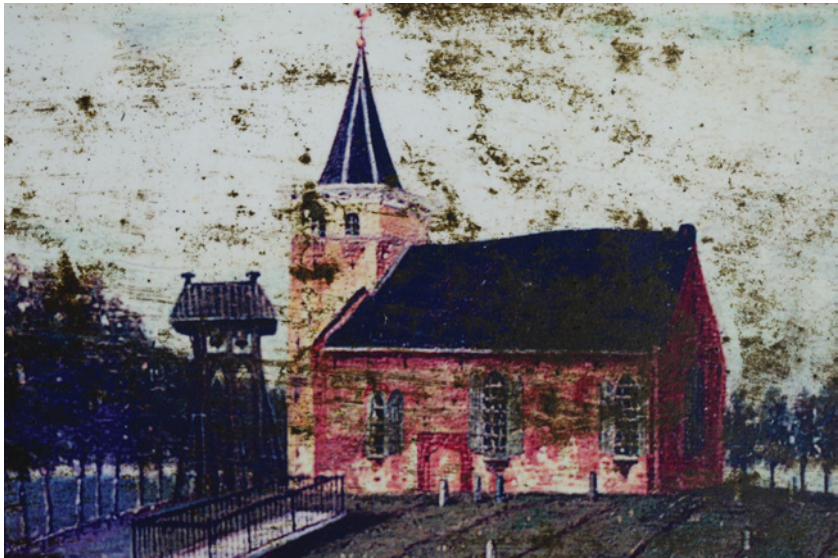
Bolsward, 2024

Zwolle, 2024

Oud Beets, 2024

Oud Beets, 2024

‘De scheppergeest daal’ op ons neer’

Op een dag in de late zomer bezochten wij Beetsterzwaag met zijn voornamen adelshuizen, de bossen bij Oltterterp, het kerkje van Kortehemmen dat eigenlijk het restant is van een middeleeuwse kloostergang, de Boornbergumse Petten en het kerkhof van Oud Beets. Hier lagen herinneringen aan onze verlovingstijd. Het was niet zozeer weemoed die ons daar terugbracht als wel dankbaarheid voor het gedeelde verleden.

Het Beetster kerkje was kort voor ons verblijf in Kortehemmen afgebroken, maar al veel eerder werd het aan de eredienst onttrokken. Halverwege de jaren vijftig belegde de dirigent en pedagoog Wim ter Burg er een bijeenkomst om de muziekpedagogiek van Willem Gehrels voor het onderwijs in Opsterland aan te bevelen. ‘De muzikale opvoeding is immers van grote invloed op tal van aspecten van het maatschappelijk leven.’ Toen na de voordracht kinderen met handzingen en volksdansen de gepropageerde methode demonstreerden won de duisternis reeds terrein. Vreemde schaduwen bevolkten de muren van de met stallantaarns verlichte kerk.

Ter Burg was niet alleen aanhanger van Gehrels, maar volgde bovendien in de jaren zestig cursussen bij de muziekpedagoog Carl Orff in Salzburg. Hij was de componist van de bekende *Liederen uit Beuern* die bij veel Nederlandse amateurkoren op het repertoire stonden. De teksten waren getoonzet ter gelegenheid van de Olympische Spelen van Berlijn in 1936. De avond in Oud Beets werd echter besloten met het Friese volkslied dat werd ingeleid door handgeklap.

De verlovingstijd van mijn oudere broer verliep indertijd nog heel anders dan de onze. Zo werd hij elke zondagochtend bij zijn aanstaande schoonfamilie verwacht. Zuchtend en steunend kwam hij ’s middags thuis. ‘Dit houdt geen paard vol.’ Zijn aanstaande schoonvader Nico van der Kleij kwam ook wel bij ons over de vloer. ‘Pieter de gieter,’ zei hij dan steevast en jarenlang achtereen tegen mij.

De accountant Van der Kleij leed aan een tik. Hij draaide steeds met zijn nek langs het boordje van zijn overhemd. Het was alsof de boerenzoon uit de Haarlemmermeer nooit helemaal aan zijn burgerlijke status had kunnen wennen. Zijn lieve vrouw had een berustende aard en sprak weinig. Een zoon deugde volgens de vader niet. Twee andere kinderen waren net zo stil en onopvallend als de moeder. Alsof ze niet bestonden. En dan was er Hendrika.

Het was niet zozeer dat ik mijn aanstaande schoonzus vereerde. Eerder keek ik naar haar in stille verwondering. Zoals mijn jongenshart overrompeld was bij de

eerste kennismaking met het meisjeskoor Sweet Sixteen onder leiding van Lex Karsemeijer dat op het plaatselijke plein een optreden verzorgde. Ook Hendrika had een helder klaterende meisjessstem waarmee ze haar onbezorgheid de wereld in zong. En zij had een bepaalde bothed die sommigen choqueeerde, maar die in mijn ogen tot haar charme bijdroeg.

Toch verbaasde het me toen zij vele jaren later haar doctorsgraad behaalde met een proefschrift over 'empathie' in de verpleging. De vergelijking met de blinde fotograaf of de dove blokfluitiste drong zich aan mij op. Misschien voelde zij net als die fluitiste een soort trilling die zij wist om te zetten in woorden waarvan mij de plot echter ontging, maar op haar begrafenis bezwoeren collega's uit het veld dat Hendrika's intellectuele nalatenschap voor de hulpverlening van onuitwisbare betekenis is.

Ik herinner mij vooral haar vrolijke meisjessopraan, waarmee ze bij ons thuis zorgde voor wat licht in de duisternis, en waarmee ze ooit een bijdrage had geleverd aan een uitvoering van die liederen uit Beieren of Beuern. Ze had met haar koor zelfs het podium van het Concertgebouw gehaald. Na haar middelbare school werkte Hendrika jaren in de verpleging. Op latere leeftijd wierp zij zich alsnog op een universitaire studie, waarmee een theoretisch leven een aanvang nam.

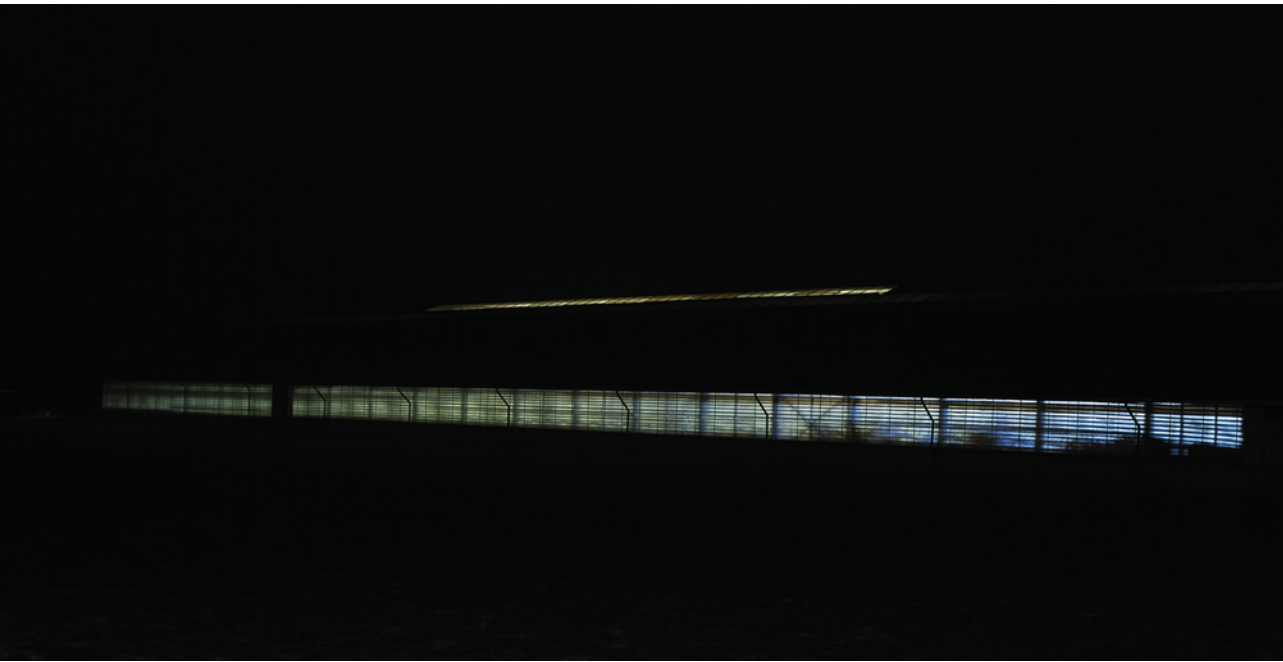
Het kerkje van Oud Beets was in 1885 gebouwd naar een ontwerp van Luitje de Goed. Van zijn middeleeuwse voorganger is weinig bewaard gebleven, maar ook de nieuwe schepping behoort alweer tot het verleden. De kerk heeft er net geen honderd jaar gestaan. Juist door het afwijken van de ecclectische neorenaissancestijl met een deftig tintje was het karakteristiek voor de omgeving. De bouw was gefinancierd door de Van Lyndens en de Lycklama à Nijeholts. De Zwaagster takken van deze families zijn kort daarna uitgestorven.

Naast de fundamenten van de afgebroken kerk bevinden zich de adellijke grafkelders. Cornelia Johanna Maria van Lynden stierf in 1880 als enige erfgenaam aan tuberculose. De naam van de freule leeft voort in een liefdadigheidsstichting. Jan Anne Augustinus Cornelis Schelto Lycklama á Nijeholt overleed in 1917 als laatste van zijn familie. Over de omstandigheden rond zijn dood laten de archieven weinig los, zodat volstaan moet worden met een kort krantebericht.

De jonkheer schoot zich met een browning op het strand van Zandvoort door het hoofd. Dokter Carl August Gerke constateerde dat de kogel de rechterslaap was binnengedrongen en het achterhoofd had verlaten. Het slachtoffer was in staat zelf zijn naam op te geven. Hij werd per elektrische tram naar Haarlem vervoerd, waar hij in het ziekenhuis is overleden. Lycklama à Nijeholt bleek ruim 35.000 gulden aan Hollands papiergeld bij zich te hebben.

In de dorpskerk van Beetsterzwaag klonk vijftien jaar geleden een door mij geschreven pinksteratorium dat werd uitgevoerd door acht vocalisten en vijf instrumentalisten. Anneke Loman, die ik bij haar broer de ontwerper Jan Loman had ontmoet, heeft niet weinig bijgedragen aan het succes van dit concert. Dankzij haar zat de kerkzaal vol. Mogelijk sprak de thematiek van de uitvoering meer mensen aan dan ik had durven hopen. Misschien zelfs leefden zij in de hunkerende verwachting van het licht van de genade. ‘Kom, scheppergeest, daal tot ons neer.’ Opdat de trooster zich over onze harten ontfermt.

*Komm, Gott Schöpfer, Heiliger Geist,
besuch das Herz der Menschen dein,
mit Gnaden sie füll, denn du weißt,
daß sie dein Geschöpfe sein.*

Schraard, 2019

Schraard, 2005

*Kleine Städte aufzufinden,
Städte, die in wenig Jahren
Werden ganz und gar verschwinden,
Treibt's mich über Land zu fahren.*

Bovenstaande regels schreef Theodor Fontane vrij naar George Hesekeel. De tekst op pagina 51 stond eerder in Terpnijs. Alle andere teksten zijn niet eerder verschenen. Alle foto's zijn gemaakt door de auteur en zijn niet eerder gepubliceerd.

SC 0229

CHUBBY

2

Tekst en fotografie	Pieter Bakker
Uitgave	Stichting Kunst en Wetenschap
Druk	Van der Eems Easterein
Copyright	© 2025 P.I. Bakker
ISBN	978-90-79151-31-8
NUR	653
ISSN	2542-5420